

Jean G a u d e m e t. Les sources du droit de l'Eglise en Occident du II au VII siecle. Les Editions du Cerf, 1985, ss. 188.

Praca ta otwiera serię wydawniczą "Initiations au christianisme ancien" publikowaną przez Groupement de recherche coordonees du Centre national de la recherche scientifique /GRECO 25 du C.N.R.S./. Jej autor, profesor Uniwersytetu Paryskiego, jest znanym i cenionym specjalistą prawa rzymskiego i historii prawa kanonicznego. W swoich licznych publikacjach podejmuje badania dotyczące chrześcijaństwa pierwszych wieków w cesarstwie rzymskim i Kościoła wó wczesnym średniowieczu. Tym zagadnieniom

jest również poświęcona omawiana książka, w której autor przedstawia źródła tworzenia i zbiory prawa kościelnego w Kościele na Zachodzie od II do VII w. włącznie.

Książka ta składa się z dziewięciu rozdziałów, które, z wyjątkiem pierwszego, zostały rozmieszczone w dwu częściach publikacji. Część pierwsza, obejmująca rozdziały II-V, dotyczy sposobów tworzenia i zbiorów prawa w IV i V w., natomiast część druga, zawierająca rozdziały VI-IX, omawia te zagadnienia w czasie VI i VII w. Podział ten jest zatem dosyć szczegółowy, niemniej konstrukcja książki jest spójna i przejrzysta. Prócz bibliografii ogólnej zamieszczonej na końcu pracy /s. 167-178/ każdy rozdział został poprzedzony wykazem źródeł i podstawowej literatury dotyczącej omawianych zagadnień. Ten zabieg redakcyjny jest dużym walorem publikacji, pozwala bowiem czytelnikowi rozszerzyć, w miarę potrzeby i znajomości przedmiotu, zakres lektury.

W rozdziale I /s. 15-33/ autor podał ogólne informacje dotyczące pierwszych pism i zbiorów chrześcijańskich, w literaturze zwanych pseudoapostolskimi, w których zostały zawarte przepisy normujące różne dziedziny życia gmin chrześcijańskich. Pokróćce zostały omówione "Didache", "Pasterz Hermasa", "Tradycja apostołska", "Kanony Hipolita", "Testament Pana naszego Jezusa Chrystusa", "Ustawy świętych apostołów".

Po wspomnianym I rozdziale następuje część pierwsza, której trzy rozdziały zostały poświęcone sposobom tworzenia prawa w IV i V w. Najpierw autor omawia znaczenie ustawodawstwa soborowego i synodalnego w tworzeniu prawa /rozdział II s. 33-57/. Charakteryzuje on pierwsze sobory powszechne, jak również ważniejsze synody regionalne, które odbyły się w tamtym czasie. Jeden z paragrafów tego rozdziału zawiera "geografię synodów" ich listę sporządzoną chronologicznie według nazw regionów, gdzie się odbyły. I tak autor wymienia synody, które miały miejsce na Wschodzie, w Italii, dalej synody hiszpańskie, galijskie i afrykańskie. Zestawione listy - podaje autor - nie wymieniają wszystkich znanych synodów, ale tylko te, które ustanowiły normy dyscyplinarne. Ta część pracy zawiera także dane co do samych zgromadzeń synodalnych: zwołanie, uczestnicy, przebieg obrad, moc podjętych uchwał i sankcje przez nie nakładane.

Innym sposobem tworzenia prawa w omawianym okresie było ustawodawstwo papieży, którzy wydawali swoje rozporządzenia -

epistolae decretales. Działalność legislacyjna papieży; początki i jej rozwój, zakres zastosowania ustaw papieskich zostały omówione w III rozdziale /s. 57-63/. W rozdziale IV /s. 65-70/ autor omawia wpływ prawa rzymskiego na rozwój prawa kościelnego. Kościół, który został założony na terenie cesarstwa rzymskiego, jak zauważa autor, w pierwszych pięciu wiekach swego istnienia nie przekroczył granic imperium. Przejmował on niektóre przepisy prawa rzymskiego, a ponadto chrześcijańscy cesarze rzymscy wydali szereg ustaw normujących sprawy religijne w państwie. Zakres tych wzajemnych związków między Kościołem a prawem rzymskim szkicuje omawiany fragment publikacji.

Po przedstawieniu sposobów tworzenia prawa w rozdziale V /s. 73-88/ autor omawia jego zbiory, które powstały do V w. włącznie. Najpierw przedstawiony jest zbiór antiocheński /"La collection d'Antioche"/ i kolejno zbiory rzymskie, afrykańskie, galijskie wreszcie zbiory dekretów papieskich.

Układ części pierwszej został zachowany w drugiej części pracy. Na początku, w rozdziale VI /s. 95-100/ został przedstawiony rozwój ustawodawstwa papieskiego w VI i VII w. Autor przyjął pewne etapy tego rozwoju /od pap. Symmachusa do Pelagiusza, pontyfikat Grzegorza Wielkiego, wiek VII/ i zwięźle scharakteryzował źródła informacji dotyczące omawianej problematyki. Rozdział VII /s. 103-120/ omawia ustawodawstwa synodalne w tej epoce: synody Galii epoki Merowingów, wizygockiej Hiszpanii, Italii i Wysp Brytyjskich /Anglia, Irlandia/. Zawarte tu informacje są bardzo bogate: wskazują one miejsce i czas odbytych synodów, osoby, których autorytetem były zwoływane. Mimo iż bardzo ogólnie autor charakteryzuje bogate ustawodawstwo tych synodów, wskazuje też obszary życia kościelnego, gdzie było ono aplikowane.

Kolejny rozdział VIII /s. 123-125/ to omówienie początków literatury penitencjalnej /Libri Paenitentiales/, która zawiera dyspozycje dotyczące różnych dziedzin życia Kościoła. Autor zamieszcza wyjaśnienia co do powstania i znaczenia ksiąg pokutnych i prezentuje najbardziej znane penitencjały: "Pénitentiel irlandais de Vinnian", "Pénitentiel de Colomban", "Pénitentiel de Cummeán", "Canones Hibernenses", "Iudicia Theodori" i inne.

W ostatnim, IX rozdziale /s. 129-163/ zostały przedstawione zbiory prawa tworzone w VI i VII w. I tak autor przedstawia zbiory rzymskie: "Collection de Freising", "Collectio Quesnellii"

/La "Quesnellina"/ i "Collectio Dionysiana" /La "Dionysiana"/. Omawiając zbiór Dionizego przedstawia jego trzy redakcje. Dalej przedstawione zostały zbiory afrykańskie: "Breviatio canonum", "Concordia canonum" i inne. Ze zbiorów włoskich zostały omówione: "Collection de Saint-Blaise", "Collection de Thessalonique", "Collection de Colbert".

Nieco obszerniej zostały omówione zbiory galijskie. Najpierw autor wymienił i krótko scharakteryzował zbiory ronańskie: "Collection du manuscrit de Corbie", "Collection de Lyon", "Collection du manuscrit de Lorsch", "Collection dite d'Albi", "Collection du manuscrit de Cologne". Następny paragraf omawianego rozdziału poświęcony jest zbiorowi "Vetus Gallica". Autor zamieszcza w nim swoje opinie na temat samej nazwy zbioru, czasu i miejsca jego powstania, redakcji i zawartych w nim przepisów prawa. Autor przedstawia też inne zbiory galijskie, które zostały sporządzone w VII w.: "Collection de Saint-Maur", "Collection de Reims", "Collection de Pithou", "Collection de Corbie", "Collection de Diessen" i w końcu "Collection du manuscrit de Saint-Amand". Ostatnią grupę omówionych zbiorów stanowią te, które powstały w Hiszpanii: "Collection du manuscrit de Navare", "Capitula de Martin", "Epitome hispanico" i "Collectio Hispana". Ostatni ze zbiorów, stosownie do znaczenia, jakie posiada w historii prawa kościelnego, został omówiony najszerzej.

Autor rozważa zatem rozwój źródeł prawa kościelnego do VII w. Przyjęcie tej cezury uzasadnia tym, że właśnie w siódmym stuleciu zakończył się pewien etap w działalności synodalnej Kościoła na Zachodzie. Długa seria synodów odbytych w Galii epoki Merowingów została zakończona synodem w Sainte-Jean de Losne /673/675 r./; natomiast siedemnasty synod w Toledo /694 r./ zakończył szereg synodów wizygockich. Podnosząc fakt, że w drugiej połowie VII w. władza Merowingów uległa dalszemu osłabieniu i że na skutek inwazji arabskiej /711 r./ zagładzie uległo królestwo wizygockie, autor przyjmuje, że wraz z VII w. kończy się pewien etap w historii Kościoła i w rozwoju jego prawa.

Śledząc rozwój prawa kościelnego od II do VII w. autor wyszczególnia pewne etapy: po okresie wczesnego rozwoju prawa /II, III w./ wyróżnił wiek IV-V i VI-VII jako odrębne etapy tego procesu. IV i V w., zdaniem autora, to czas powstawania i rozwoju struktur organizacji Kościoła w ramach imperium

rzymskiego. Znaczącymi wydarzeniami tego okresu było ogłoszenie edyktu tolerancyjnego przez Konstantyna /313 r./, a potem przyznanie chrześcijaństwu statusu religii państwowej przez Teodozjusza /380 r./, upadek cesarstwa na Zachodzie /476 r./. Inną cechą charakterystyczną tego okresu było rozpoczęcie w IV w. procesu podziału, zarówno politycznego /395 r./, jak i religijnego, między Wschodem a Zachodem. Okoliczności te, zdaniem autora /s. 14/, spowodowały, że w VI i VII w. chrześcijaństwo Galii, półwyspu Iberyjskiego, Italii i Wysp Brytyjskich rozwijało się niezależnie i w różnych warunkach politycznych, co miało wpływ na rozwój prawa w tym okresie.

Zgodnie z założeniami autor w swojej książce omawia źródła prawa kościelnego na Zachodzie. Rozważa jednak niekiedy źródła prawa i zbiory "wschodnie" - przede wszystkim w odniesieniu do pierwotnego okresu rozwoju - jako te, które na stałe weszły do jurydycznego dziedzictwa Zachodu.

Przedstawiając swoje rozważania autor ukazuje narodziny prawa, proces rozwoju, sposoby jego rozpowszechniania, a także pewne fazy potwierdzania się specyfiki prawa kościelnego. Autor, śledzi tworzenie się reguły prawnej, począwszy od pierwszych zbiorów i pism chrześcijańskich, gdzie zawarty został zarys dyscypliny kościelnej w prostych zestawieniach reguł moralnych, przepisów liturgicznych i norm dyscyplinarnych, poprzez ustawodawstwo synodalne i rozporządzenia papieskie. Praca ustala także priorytet, zarówno chronologiczny, jak i jakościowy, sposobów tworzenia się prawa.

Zawarty w publikacji wykład - wynik długoletnich badań i nauczania autor - zawiera kwintesencję wiedzy o źródłach tworzenia i poznania prawa kościelnego, jego rozwoju i roli, jaką pełniło w porządkowaniu życia wspólnoty Kościoła.

Praca pisana jest jasnym i prostym językiem. Zważywszy ponadto na zamieszczoną w niej bibliografię oraz przejrzystą systematykę, należy stwierdzić, że książka J. Gaudemeta jest dobrym podręcznikiem dla specjalistów z dziedziny historii i historii prawa, dla innych natomiast może służyć jako rzetelne i gruntowne wprowadzenie w omawiany przedmiot.

Ks. Antoni Dębiński